



0-2 METAI RAIDA

- Pasaulis tyrinėjamas per oralinius ir taktilinius pojūčius
- Domėjimasis savo kūnu, kurio suvokimas nuolat kinta, pvz. pradėjus vaikščioti
- Gali pasireikšti spontaniška erekcija
- Vaikui patinka būti liečiamam, nuogam
- Susiformuoja lyčių skirtumų suvokimas
- Tapatinamasi su savo biologine lytimi
- Lyties stabilumo nesuvokimas (savęs/kitų priskyrimas tam tikrai lyčiai remiatis išoriniais stimulais, pvz. pagal drabužius)



2 - 5 METAI RAIDA

- Lyčių vaidmenų, stereotipų suvokimas
- Lyties stabilumo suvokimas (apie 5 metus)
- Žaidžiami vaidmenų žaidimai
- Didėja supratimas apie reprodukcijos procesą: iš pradžių klausiama iš kur atsiranda vaikai, vėliau kaip vaikai gimsta
- Patinka būti nuogiems
- Didėja supratimas apie privatumą
- Gali aktyviai domėtis bendraamžių ir suaugusiųjų genitalijomis, pvz. žaidžiami "daktarų žaidimai"



5 -8 METAI RAIDA

- Mąstymas tampa vis abstraktesnis: suvokiamas lyties stabilumas, seksualinė orientacija
- Didėja smalsumas lytiškumo klausimais, siekiama vis detalesnės informacijos (apie genitalijas, krūtis, lytinį aktą, vaikų gimdymą)
- Domimasi seksualinio turinio informacija žiniasklaidoje
- Noriai stebimi nusirengiantys, nuogi žmonės
- Stebimas noras turėti daugiau privatumo (pvz. slepiasi nusirengdami šalia kitų)
- Gali būti tikslinga nevieša masturbacija, orientuota į malonumą
- Drovimasi kalbėti su suaugusiaisiais apie lytiškumą
- Prioritetas bendravime teikiamas tos pačios lyties bendraamžiams
- Gali prasidėti ankstyvoji lytinė branda



PAAUGLYSTĖ (9 - 12 METAI)

- Kalbėkite apie lytiškumą daug detaliau nei ankstesniuose amžiaus tarpsniuose
- Papasakokite, kokių fizinių, emocinių, socialinių pokyčių tikėtis paauglystėje
- Suteikite žinių apie vaisingumą abiejų lyčių vaikams
- Paruoškite mergaites pirmosioms menstruacijoms
- Suteikite žinių apie lytiškai plintančias ligas bei apie apsisaugojimą nuo jų
- Suteikite žinių kaip išvengti nėštumo
- Perduokite savo vertybes apie meilę ir kas yra pagarbūs santykiai
- Įspėkite apie pornografijos žalą
- Mokykite saugaus elgesio principų realiame ir virtualiame pasaulyje
- Mokykite savigynos nuo nepageidaujamo dėmesio būdų

KŪNAS

- Nuo gimimo mokykite vaikus tinkamų kūno dalių pavadinimų (taip pat galite naudoti įprastą kultūrai žargoną, svarbiausia vienprasmišką ir ne visą laiką)
- Supažindinkite vaikus su kūno funkcijomis: šlapinamasi per varpą, vulva, tuštinamasi per išangę
- Leiskite vaikui tyrinėti savo intymias kūno vietas maudantis, persirengiant
- Kalbėkite apie lyčių skirtumus: mergaitės turi vulvą/makštį, berniukai - varpą/penį, bet visi turi nosį, akyles ir pan.
- Suteikite vaikui daug fizinio kontakto, myluokite, kad įtvirtintumėte meilę savo kūnui
- Ugdykite pasitikėjimą savimi, sugebėjimą atsispirti bendraamžių spaudimui

PRIVATUMAS

- Paaiškinkite, kad yra **privačios kūno vietos**, kurias ne visiems rodome, leidžiame liesti
- Mokykite apie **gerus ir blogus prisilietimus**: kas tinkama, o kas ne
- Pasakykite apie **teisę apsispręsti, kas iš suaugusių gali vaiką liesti, apžiūrėti**, kai tam yra priežasčių, pvz. pas gydytoją
- **Mokykite sakyti "ne"**, kai nemalonu būti liečiamam, net jei prieš minutę buvo tam duotas sutikimas
- Supažindinkite, kad yra **privačios ir viešos vietos**: kokiomis aplinkybėmis galima būti nuogam ir kada tai nepriimtina
- Mokykite **pagarbos kito privatumui**, pvz. vonioje, rengiantis ir priminkite, jog vaikas taip pat turi teisę į savo privatumą
- Paaiškinkite, kad **savęs lietimas galimas tik privačioje erdvėje, likus vienam**
- **Aptikus vaikus "žaidžiant daktarus" reaguokite ramiai**, liepkite apsirengti ir nukreipkite dėmesį į kitas veiklas
- Paaiškinkite, kas yra geros paslaptys ir **kad paslapčių apie kūną neturėtų būti**

KAIP KALBĖTI APIE LYTIŠKUMĄ PAAUGLYSTĖJE?

- Kalbėkite apie lytiškumą daug detaliau nei ankstesniuose amžiaus tarpsniuose
- Papasakokite, kokių fizinių, emocinių, socialinių pokyčių tikėtis paauglystėje
- Suteikite žinių apie vaisingumą abiejų lyčių vaikams
- Paruoškite mergaites pirmosioms menstruacijoms
- Suteikite žinių apie lytiškai plintančias ligas bei apie apsisaugojimą nuo jų
- Suteikite žinių kaip išvengti nėštumo
- Perduokite savo vertybes apie meilę ir kas yra pagarbūs santykiai
- Įspėkite apie pornografijos žalą
- Mokykite saugaus elgesio principų realiame ir virtualiame pasaulyje
- Mokykite savigynos nuo nepageidaujamo dėmesio būdų